

تحلیل رابطه حقوقی بانک گشاینده و ذینفع در نظام حاکم بر اعتبارات اسنادی

محمدحسن شیخیانی*^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۱ تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۰۶/۳۰

چکیده

اعتبارات اسنادی به عنوان یکی از ابزارهای حیاتی در تجارت بین‌الملل، نقشی انکارناپذیر در تسهیل مبادلات و ایجاد امنیت برای طرفین معامله ایفا می‌نمایند. در کانون این سازوکار پیچیده، بانک گشاینده قرار دارد که با صدور تعهدی مستقل، بستر پرداخت مطمئنی را فراهم می‌سازد. این پژوهش به تحلیل ماهیت، چگونگی و دامنه تعامل حقوقی میان بانک گشاینده و ذینفع اعتبار می‌پردازد. پرسش محوری آن است که اصول بنیادین حاکم بر اعتبارات اسنادی، به‌ویژه اصل استقلال و اصل انطباق دقیق اسناد، چگونه چارچوب این رابطه دوجانبه را شکل داده و بر حقوق و تکالیف هر یک از این دو طرف تأثیر می‌گذارد؟ یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که رابطه بانک و ذینفع، ماهیتی قراردادی داشته و تحت سیطره این اصول، تعهد بانک به پرداخت، صرفاً به ارائه اسنادی منطبق با شرایط اعتبارنامه وابسته است، فارغ از هرگونه اختلاف در قرارداد پایه. همچنین، این اصول از یکسو حق ذینفع برای مطالبه وجه را در صورت ارائه اسناد مطابق تضمین نموده و از سوی دیگر، بانک را مکلف می‌سازد تا صرفاً بر اساس ظاهر اسناد عمل نماید. این مطالعه با روشی توصیفی-تحلیلی و با اتکا به منابع کتابخانه‌ای انجام شده است.

واژگان کلیدی

اعتبارات اسنادی، بانک گشاینده، ذینفع، اصل استقلال، اصل انطباق دقیق، تعامل حقوقی

^۱ دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (mh.sheykhyani.ut.ac.ir)

مقدمه

گسترش روزافزون مراودات تجاری در عرصه بین‌الملل، ضرورت وجود سازوکارهایی امن و کارآمد برای ایفای تعهدات مالی را به امری اجتناب‌ناپذیر بدل ساخته است. در این میان، اعتبار اسنادی به عنوان یکی از رایج‌ترین شیوه‌های پرداخت، با کاستن از ریسک‌های ناشی از فاصله جغرافیایی، تفاوت قوانین و عدم اطمینان متقابل، جایگاهی بی‌بدیل یافته است.^۱ در قلب این مکانیسم، بانک گشاینده اعتبار قرار دارد که با پذیرش تعهدی یکجانبه یا مبتنی بر قرارداد، پرداخت وجه به ذینفع (عموماً فروشنده) را در ازای دریافت اسناد مقرر تضمین می‌نماید.

با این حال، پویایی این نهاد حقوقی در گرو درک صحیح از روابط پیچیده بین ارکان آن، به‌ویژه رابطه حقوقی بانک گشاینده با ذینفع اعتبار است. این رابطه، تحت تأثیر اصولی ویژه و تقریباً ثابت شکل گرفته که از بستر عرفی و تجاری این نهاد سربرآورده و امروزه در مقررات بین‌المللی مانند مقررات متحدالشکل اعتبارات اسنادی تبلور یافته است.^۲ درک این اصول، کلید تحلیل تعاملات فی‌مابین است. اصل استقلال، اعتبار اسنادی را از قرارداد پایه و دیگر روابط جدا ساخته و تعهد بانک را به متنی محدود می‌کند که خود صادر نموده است. در پرتو این اصل، بانک مجاز نیست به ایرادات ناشی از قرارداد پایه در مقابل ذینفع استناد کند. در مقابل، اصل انطباق دقیق اسناد، همچون ابزار کنترلی بانک عمل نموده و به آن اجازه می‌دهد تنها در صورتی به تعهد خود عمل کند که اسناد ارائه شده از سوی ذینفع، به طور کامل با شرایط مندرج در اعتبارنامه مطابقت داشته باشد.^۳

این پژوهش در پی آن است تا با واکاوی این اصول کلیدی و تأثیر آن‌ها بر ماهیت رابطه بانک و ذینفع، به تحلیل جامعی از حقوق و تکالیف طرفین در این تعامل حقوقی دست یابد. پرسش اصلی این است که این اصول حاکم، چگونه چارچوب تعامل بانک گشاینده و ذینفع را تعریف و تحدید می‌نمایند؟ در راستای پاسخ به این پرسش، مفاهیم بنیادین، ماهیت حقوقی تعهد بانک، و آثار عملی این اصول بر رابطه دوجانبه مورد بررسی قرار خواهد گرفت. اهمیت این تحقیق، ارائه تحلیلی روشن از نقش بانک به عنوان محور اعتماد در معاملات بین‌المللی و تبیین حدود اختیارات و مسئولیت‌های آن در مقابل ذینفع است که در نهایت به شفافیت بیشتر و کاهش اختلافات در این عرصه کمک خواهد نمود.

مبانی نظری و چارچوب مفهومی

مفهوم‌شناسی اعتبارات اسنادی و ارکان تشکیل دهنده آن

اعتبار اسنادی را می‌توان به عنوان تعهدی قطعی و غیرقابل برگشت از سوی یک بانک (بانک گشاینده) تعریف نمود که به درخواست و مطابق با دستورات یک مشتری (مقتضای اعتبار) یا به نام خود بانک صادر می‌شود و بر اساس آن، بانک مذکور متعهد می‌گردد در ازای دریافت اسناد مقرر و منطبق با شرایط اعتبارنامه، وجه اعتبار را به ذینفع پرداخت نموده یا برات‌های کشیده شده توسط ذینفع را قبول نویسی کند.^۴ این سازوکار، در بستر تاریخ پر فراز و نشیب تجارت بین‌الملل و برای پاسخگویی به نیاز ذاتی بازرگانان به ابزاری امن و قابل اعتماد برای دریافت مطالباتشان شکل گرفت و تکامل یافت.^۵

^۱ کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، قواعد عمومی قراردادها، جلد اول، چاپ یازدهم، شرکت سهامی انتشار، تهران، ص ۱۸۷.

^۲ شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۹۱-۱۳۹۲)، جزوه حقوق تجارت بین‌الملل، دانشگاه تربیت مدرس، ص ۱۴۱.

^۳ محبی، محسن (۱۳۷۵)، ضمانت نامه بانکی در رویه دیوان داوری ایران-ایالات متحده آمریکا، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۱۲، ص ۸۵.

^۴ جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۷)، ترمینولوژی حقوق، چاپ بیستم، کتابخانه گنج دانش، تهران، ص ۴۵.

^۵ شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۹۱-۱۳۹۲)، پیشین، ص ۱۴۱.

ماهیت این تعهد، ایجاد پلی امن میان دو طرف معامله (خریدار و فروشنده) است که به دلیل فاصله جغرافیایی و ناآشنا بودن با یکدیگر، فاقد اعتماد متقابل کافی برای انجام معامله به صورت نقدی هستند. در این میان، بانک با اتکا به اعتبار و شهرت خود، جایگزین اعتماد مستقیم بین متعاملین شده و ریسک عدم پرداخت ثمن از سوی خریدار را از دوش فروشنده برمی‌دارد.^۶

بانک گشاینده، رکن اصلی و محور اجرایی در فرآیند اعتبار اسنادی به شمار می‌آید. این بانک، نهادی است که تعهد اصلی پرداخت وجه را بر عهده گرفته و مسئولیت صدور، ابلاغ و اجرای اعتبارنامه را مستقیماً عهده‌دار می‌باشد.^۷ نقش بانک گشاینده، فراتر از یک واسطه مالی ساده است؛ این نهاد، در حکم "امانت‌دار اسناد" و "ضامن پرداخت" عمل می‌کند. وظایف وی مشتمل بر دریافت درخواست متقاضی، بررسی و ارزیابی آن، اخذ وثیقه یا پوشش اعتباری، گشایش اعتبارنامه، بررسی اسناد ارائه شده از سوی ذینفع از حیث انطباق ظاهری با شرایط اعتبار، و در نهایت، پرداخت وجه به ذینفع یا تسویه حساب با بانک‌های دیگر درگیر در فرآیند است.^۸ این جایگاه محوری، مسئولیت‌های سنگین حقوقی را نیز برای بانک گشاینده به همراه دارد که هسته اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهد.

ذینفع اعتبار، شخصی حقیقی یا حقوقی است که اعتبار اسنادی به نفع وی گشایش یافته و بر اساس شروط مندرج در اعتبارنامه، حق دریافت وجه اعتبار را دارا می‌باشد.^۹ این شخص، عموماً فروشنده کالا یا ارائه‌دهنده خدمات در قرارداد پایه است. موقعیت حقوقی ذینفع، موقعیتی است مبتنی بر "حق انتفاع"؛ به این معنا که وی می‌تواند با انجام اقداماتی مشخص (ارائه اسناد مقرر و منطبق)، حق خود را برای دریافت مبلغ اعتبار به فعلیت برساند.^{۱۰} رابطه حقوقی ذینفع با بانک گشاینده، مستقل از رابطه وی با متقاضی اعتبار (خریدار) در قرارداد پایه است. این استقلال، کلید درک قدرت و ضعف موقعیت ذینفع در چارچوب اعتبار اسنادی است. از یک سو، وی می‌تواند بدون نیاز به اثبات اجرای تعهدات خود در قرارداد پایه، صرفاً با ارائه اسناد مطابق، وجه را دریافت کند و از سوی دیگر، کوچک‌ترین مغایرت اسناد با شرایط اعتبارنامه می‌تواند موجب رد درخواست پرداخت وی گردد.^{۱۱}

اصول حاکم بر اعتبارات اسنادی: چارچوب نظری تعاملات

اصل استقلال را باید بنیادی‌ترین و شاخص‌ترین ویژگی اعتبارات اسنادی دانست که وجه تمایز آن از دیگر نهادهای تضمینی و پرداختی است. بر پایه این اصل، اعتبار اسنادی از حیث پیدایش، اعتبار و اجرا، کاملاً از قرارداد یا قراردادهای پایه‌ای که منشأ درخواست گشایش آن بوده‌اند، جدا و مستقل است.^{۱۲} به بیان دیگر، تعهد بانک گشاینده در برابر ذینفع، تعهدی است خودبسنده که تنها از متن و مندرجات خود اعتبارنامه نشأت می‌گیرد و به هیچ وجه متأثر از روابط حقوقی موجود بین متقاضی و ذینفع در قرارداد پایه نمی‌باشد.^{۱۳}

^۶ کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، پیشین، ص ۱۸۷.

^۷ ماده ۲ مقررات متحدالشکل اعتبارات اسنادی (UCP600)

^۸ شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۸۲)، استقلال ضمانت نامه های بانکی و آثار آن در حقوق تجارت بین الملل، نامه مفید، شماره ۱۱۰، ص ۱۵.

^۹ شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۸۲)، پیشین، ص ۱۵.

^{۱۰} کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۲)، حقوق مدنی عقود اذنی - وثیقه های دین، چاپ چهارم، شرکت سهامی انتشار، ص ۱۳۹.

^{۱۱} محبی، محسن (۱۳۷۵)، پیشین، ص ۸۵.

^{۱۲} کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۲)، پیشین، ص ۱۳۹.

^{۱۳} شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۸۲)، پیشین، ص ۱۲۵.

کارکرد اصلی این اصل، ایجاد امنیت و سرعت در گردش کار اعتبارات اسنادی است. ذینفع می‌تواند با اطمینان خاطر از اینکه اختلافات احتمالی با خریدار در قرارداد پایه، خللی به حق وی برای دریافت وجه اعتبار وارد نمی‌سازد، اسناد را تهیه و ارائه نماید. از سوی دیگر، بانک نیز از ورود به منازعات پیچیده قراردادی بین خریدار و فروشنده معاف شده و می‌تواند صرفاً بر اساس اسناد نوشته‌شده و عینی تصمیم‌گیری کند.^{۱۴} این استقلال، خود را در قالب "قاعده عدم توجه به ایرادات" نیز نشان می‌دهد؛ بدین معنا که بانک مجاز نیست به هیچ‌یک از دفاعیات و ایرادات ناشی از قرارداد پایه که متقاضی ممکن است در مقابل ذینفع داشته باشد، استناد جوید.^{۱۵}

در مقابل اصل استقلال که موجد حقوقی برای ذینفع است، اصل انطباق دقیق اسناد قرار دارد که در حکم ابزار نظارتی و حفاظتی برای بانک گشاینده محسوب می‌شود. بر اساس این اصل، بانک مکلف است اسناد ارائه شده از سوی ذینفع را با دقت معقولی بررسی نماید و تنها در صورتی به تعهد پرداخت خود عمل کند که اسناد مذکور از نظر ظاهری، کاملاً با شرایط و اوصاف مندرج در اعتبارنامه مطابقت داشته باشد.^{۱۶}

مفهوم "انطباق دقیق" به این معنا نیست که بانک موظف است به جستجوی کوچک‌ترین اشکالات و اختلافات جزئی در اسناد بپردازد، بلکه مقصود، انطباق در چهارچوب "رویه متعارف بانکداری بین‌المللی" است.^{۱۷} با این حال، همین انطباق ظاهری نیز دامنه وسیعی را در بر می‌گیرد و شامل انطباق در تاریخ‌ها، مبالغ، توصیف کالا، شرایط حمل و نقل و هر شرط دیگری می‌شود که در اعتبارنامه قید گردیده است. هرگونه مغایرت، حتی اگر در نهایت بی‌اهمیت باشد، می‌تواند به بانک این حق را بدهد که از پرداخت وجه خودداری نماید.^{۱۸} این اصل، تضمین می‌کند که بانک دقیقاً مطابق دستورات متقاضی و بر اساس اسنادی عمل می‌کند که متقاضی درخواست نموده است و از این رهگذر، از متقاضی در برابر پرداخت‌های نابجا حمایت به عمل می‌آورد.

ماهیت تعهد بانک گشاینده و تحلیل رابطه حقوقی با ذینفع

تحلیل ماهیت حقوقی تعهد بانک گشاینده

در باب ماهیت حقوقی تعهد بانک گشاینده، میان حقوقدانان و در نظام‌های حقوقی مختلف، اتفاق نظر وجود ندارد و نظریات متعددی ارائه شده است که هر یک بر استدلال‌های خاصی استوار گردیده‌اند.

طرفداران نظریه ایقاع بر این باورند که تعهد بانک گشاینده در برابر ذینفع، ماهیتی ایقاعی دارد. به عبارت دیگر، این تعهد با اراده یک‌جانبه بانک و به محض صدور و ابلاغ اعتبارنامه به ذینفع، ایجاد شده و برای ایجاد و اعتبار آن، هیچ‌گونه قبول یا اقدام خاصی از سوی ذینفع لازم نیست.^{۱۹} این گروه برای اثبات ادعای خود به دلایلی چند استناد می‌کنند. دلیل نخست، پاسداری از اصل استقلال است. به باور ایشان، اگر تعهد بانک را ناشی از یک قرارداد (عقد بین بانک و ذینفع بدانیم، ناگزیر باید به دنبال ایجاب و قبول بود که این امر می‌تواند به درهم‌آمیختگی رابطه بانک و ذینفع با دیگر روابط (مانند

^{۱۴} بنا نیاسری، ماشاء الله (۱۳۸۹)، جنبه‌های حقوقی اعتبارات اسنادی بین‌المللی، رساله دکتری، دانشکده حقوق، دانشگاه بهشتی، ص ۵۳۳.

^{۱۵} کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۰)، قواعد عمومی قراردادها، جلد سوم، چاپ سوم، شرکت سهامی انتشار، ص ۱۵۴.

^{۱۶} کاشانی، محمود (۱۳۷۴-۱۳۷۵)، ضمانت نامه بانکی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۲ و ۱۷، ص ۱۶.

^{۱۷} مسعودی، علیرضا (۱۳۹۱)، ضمانت نامه‌های بانکی در حقوق ایران و تجارت بین‌الملل، انتشارات شهر دانش، تهران، ص ۷۱.

^{۱۸} شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۸۲)، استقلال ضمانت نامه‌های بانکی و آثار آن در حقوق تجارت بین‌الملل، نامه مفید، شماره ۳۹، ص ۰۸.

^{۱۹} بنا نیاسری، ماشاء الله (۱۳۸۹)، پیشین، ص ۵۳۳.

رابطه گشایش اعتبار یا رابطه پایه) بینجامد و استقلال اعتبار اسنادی را مخدوش نماید.^{۲۰} دلیل دوم، به ظاهر برخی مقررات بین‌المللی بازمی‌گردد. برای نمونه، در ماده ۷ مقررات متحدالشکل اعتبارات اسنادی مقرر شده که بانک گشاینده از زمانی که اعتبارنامه را صادر می‌کند، به طور غیرقابل‌برگشتی متعهد می‌شود.^{۲۱} طرفداران این نظریه استدلال می‌کنند که این "غیرقابل برگشت بودن" از زمان "صدور"، بدون اینکه شرطی برای قبول ذینفع در نظر گرفته شده باشد، حاکی از ایقاعی بودن تعهد بانک است.^{۲۲}

بر اساس نظریه تعهد به نفع ثالث، اعتبار اسنادی در واقع قراردادی است که بین متقاضی اعتبار (سفارش‌دهنده) و بانک گشاینده منعقد می‌شود و ذینفع اعتبار، شخص ثالثی است که طرفین قرارداد، تعهد بانک به پرداخت وجه را به نفع او مقرر نموده‌اند. در این تحلیل، متقاضی، "شرط‌کننده"، بانک، "مشروط‌علیه" و ذینفع، "مشروط‌له" محسوب می‌گردد.^{۲۴} این نظریه اگرچه در نگاه اول می‌تواند توجیه‌گر رابطه سه‌جانبه در اعتبارات اسنادی باشد، با اشکالات جدی مواجه است. مهم‌ترین اشکال این است که برخلاف نهاد تعهد به نفع ثالث که در آن ثالث در ایجاد قرارداد نقشی ندارد، در اعتبار اسنادی، ذینفع از طریق قرارداد پایه، شرایط اعتبار را تعیین و ایجاب می‌کند و متقاضی تنها واسطه انتقال این درخواست به بانک است.^{۲۵} اشکال دیگر، نقض اصل استقلال است؛ زیرا در تعهد به نفع ثالث، متعهد (بانک) می‌تواند به کلیه ایرادات ناشی از رابطه خود با متقاضی در مقابل ثالث (ذینفع) استناد کند، حال آنکه در اعتبار اسنادی چنین حقی برای بانک به رسمیت شناخته نشده است.^{۲۶}

نظریه قراردادی که به نظر می‌رسد از پشتوانه استدلالی قوی‌تری برخوردار است، تعهد بانک گشاینده را ناشی از یک قرارداد بین بانک و ذینفع می‌داند. بر این اساس، بانک با صدور و ابلاغ اعتبارنامه به ذینفع، ایجابی غیرقابل‌برگشت را خطاب به وی اعلام می‌دارد. ذینفع نیز با اقدام به ارائه اسناد منطبق با شرایط اعتبارنامه در مهلت مقرر، این ایجاب را قبول می‌کند و بدین ترتیب قرارداد بین آنان منعقد می‌شود.^{۲۷} پیروان این نظریه در پاسخ به اشکال موالات ایجاب و قبول (فاصله زمانی بین صدور اعتبارنامه و ارائه اسناد توسط ذینفع) استدلال می‌کنند که قبول ذینفع می‌تواند به صورت "اقدام به ارائه اسناد" که عملی است مثبت، محقق گردد و نیازی به اعلام قبول فوری ندارد.^{۲۸} همچنین، این تحلیل با واقعیت تجاری نیز همخوانی بیشتری دارد؛ چرا که در عمل، ذینفع است که در قرارداد پایه، اعتبار اسنادی با شرایط خاص را از خریدار (متقاضی) درخواست می‌کند و بنابراین، می‌توان او را "ایجاب‌کننده" اصلی دانست که متقاضی، واسطه انتقال این ایجاب

^{۲۰} همان پیشین.

^{۲۱} ماده ۷ مقررات متحدالشکل اعتبارات اسنادی (UCP600)

^{۲۲} کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، پیشین، ص ۲۱۸.

^{۲۳} کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۰)، پیشین، ص ۱۵۴.

^{۲۴} کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۰)، پیشین، ص ۱۵۴.

^{۲۵} کاشانی، محمود (۱۳۷۴-۱۳۷۵)، پیشین، ص ۱۶.

^{۲۶} مسعودی، علیرضا (۱۳۹۱)، پیشین، ص ۷۱.

^{۲۷} شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۸۲)، پیشین، ص ۱۲۵.

^{۲۸} کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، پیشین، ص ۲۱۸.

به بانک است و بانک با گشایش اعتبار، در واقع ایجاد ذینفع را می‌پذیرد.^{۲۹} این دیدگاه، تبیین بهتری از الزام آور بودن اعتبار برای بانک از زمان صدور و همزمان، نقش فعال ذینفع در ایجاد رابطه حقوقی ارائه می‌دهد.

تحلیل رابطه حقوقی بانک و ذینفع در پرتو اصول حاکم

رابطه حقوقی بانک گشاینده و ذینفع، رابطه‌ای مستقل و منتزع از سایر روابط است. این رابطه تابع اصول خاصی است که مهم‌ترین آنها اصل استقلال و اصل انطباق دقیق می‌باشد. بر اساس اصل استقلال، بانک نمی‌تواند به ایراداتی که از روابط پایه ناشی می‌شود، در مقابل ذینفع استناد جوید.^{۳۰} تعهدات مربوط به پرداخت بانک و حق ذینفع برای دریافت وجه این اسناد، معامله‌ای کاملاً جدا از رابطه پایه محسوب می‌شود و ذینفع نیازی به اثبات و نشان دادن تخلف ضمانت خواه/متقاضی از تعهد خود ندارد.^{۳۱}

بانک نه تنها هیچ‌گونه بررسی و تحقیق در مورد قرارداد پایه را ندارد، بلکه معمولاً مایل به انجام چنین کاری نیست؛ چرا که بررسی و تحقیق در قرارداد مذکور، منوط به داشتن امکانات و تخصص در زمینه‌های مختلف است که از عهده بانک خارج می‌باشد.^{۳۲} این استقلال، ذینفع را در موقعیت قدرتمندی قرار می‌دهد، زیرا وی می‌تواند بدون نگرانی از اختلافات احتمالی با خریدار، بر ارائه اسناد کاملاً منطبق با اعتبارنامه تمرکز نماید.

آثار اصول حاکم بر تعامل بانک و ذینفع

آثار اصل استقلال در رابطه بانک و ذینفع

اصل استقلال در این اسناد دارای آثاری است. از جمله اینکه ایرادات ناشی از قرارداد پایه در مقابل ذینفع قابل استناد نیست و بانک صرفاً بر مبنای اعتبارنامه عمل نموده و به قرارداد پایه میان طرفین توجهی نمی‌کند.^{۳۳} این امر به ایجاد امنیت حقوقی برای ذینفع منجر می‌شود، چرا که وی می‌تواند با اطمینان از اینکه اختلافات قراردادی با خریدار، حق وی برای دریافت وجه را تحت تأثیر قرار نمی‌دهد، به تعهدات خود در قرارداد پایه عمل نماید.^{۳۴}

بانک نیز از مزایای این اصل بهره می‌برد، زیرا از ورود به منازعات پیچیده قراردادی بین خریدار و فروشنده معاف شده و می‌تواند صرفاً بر اساس اسناد عینی و ملموس تصمیم‌گیری کند.^{۳۵} این امر به بانک امکان می‌دهد با سرعت و کارایی بیشتری به وظایف خود عمل نموده و از هزینه‌های ناشی از رسیدگی به اختلافات پیچیده اجتناب ورزد.^{۳۶}

آثار اصل انطباق دقیق در رابطه بانک و ذینفع

اصل انطباق دقیق اسناد جهت ارتقای امنیت استفاده از اعتبار اسنادی بر این سند حکومت دارد. در مقررات متحدالشکل اعتبارات اسنادی در رابطه با اصل انطباق دقیق آمده است: «بانک‌ها باید کلیه اسناد مقرر در اعتبار را با دقت معقول کنترل کنند و از انطباق یا عدم انطباق صورت ظاهر اسناد، با مواد و شرایط اعتبار اسناد مطمئن شوند».^{۳۷}

^{۲۹} کاشانی، محمود (۱۳۷۴-۱۳۷۵)، پیشین، ص ۱۶.

^{۳۰} شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۸۲)، پیشین، ص ۱۲۵.

^{۳۱} مسعودی، علیرضا (۱۳۹۱)، پیشین، ص ۷۱.

^{۳۲} شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۸۲)، پیشین، ص ۱۲۵.

^{۳۳} مسعودی، علیرضا (۱۳۹۱)، پیشین، ص ۷۱.

^{۳۴} کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، پیشین، ص ۲۱۸.

^{۳۵} شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۹۱-۱۳۹۲)، پیشین، ص ۱۵۲.

^{۳۶} محبی، محسن (۱۳۷۵)، پیشین، ص ۹۲.

این اصل به بانک این حق را می‌دهد که در صورت عدم انطباق اسناد با شرایط اعتبارنامه، از پرداخت وجه خودداری نماید. این اختیار بانک، در عین حال تکلیفی است که باید با دقت معقول و بر اساس رویه ثابت بانکداری بین‌المللی اعمال گردد.^{۳۸} بانک موظف است اسناد را با دقت معقولی بررسی نماید، اما مسئولیتی در قبال صحت، تقلب یا اصالت ذاتی اسناد ندارد.^{۳۹}

برای ذینفع، این اصل به معنای ضرورت دقت بسیار در تهیه و ارائه اسناد است. کوچک‌ترین مغایرت در اسناد، حتی اگر در نهایت بی‌اهمیت باشد، می‌تواند به رد درخواست پرداخت منجر گردد.^{۴۰} این امر ذینفع را ملزم می‌سازد تا با دقت فراوانی اسناد را تهیه نموده و از انطباق کامل آنها با شرایط اعتبارنامه اطمینان حاصل نماید.

تعارض ظاهری اصول استقلال و انطباق دقیق و راه‌حل‌های عملی

در نگاه اول ممکن است میان اصل استقلال و اصل انطباق دقیق تعارضی اساسی به نظر برسد. از یکسو اصل استقلال، بانک را از هرگونه بررسی ماهوی و ورود به قرارداد پایه منع می‌کند و از سوی دیگر، اصل انطباق دقیق، بانک را موظف به بررسی دقیق اسناد می‌نماید.^{۴۱} با این حال، این تعارض، ظاهری بیشتر نیست و این دو اصل در واقع دو روی یک سکه بوده که مکمل یکدیگرند.

راه‌حل این تعارض ظاهری در "محدوده بررسی بانک" نهفته است. بانک موظف است تنها به "ظاهر اسناد" توجه کند و هیچ‌گونه مسئولیتی در قبال صحت، تقلب یا اصالت ذاتی اسناد ندارد.^{۴۲} به عبارت دیگر، بررسی بانک، بررسی شکلی و ظاهری است، نه ماهوی و محتوایی.^{۴۳} این رویکرد، همزمان هم از اصل استقلال حمایت می‌کند و هم به بانک امکان می‌دهد بر اساس معیارهای عینی و قابل سنجش عمل نماید.

دکترین تقلب به عنوان استثنای محدودکننده اصل استقلال

اگرچه اصل استقلال به عنوان قاعده‌ای اساسی در اعتبارات اسنادی شناخته می‌شود، اما رویه قضایی بین‌المللی و دکترین حقوقی، استثنای مهمی بر این اصل به نام "دکترین تقلب" پذیرفته‌اند.^{۴۴} بر این اساس، اگر ذینفع با ارائه اسناد جعلی یا با سوءنیت آشکار درصدد تحصیل وجه اعتبار برآید، بانک مجاز است با وجود انطباق ظاهری اسناد، از پرداخت وجه خودداری نماید.^{۴۵}

با این حال، دامنه این استثنا بسیار محدود است و صرف ادعای تقلب یا تخلف از قرارداد پایه توسط متقاضی برای توقف پرداخت کافی نیست.^{۴۶} تقلب باید "آشکار"، "مسلم" و "به اثبات رسیده" باشد به گونه‌ای که هیچ تردید معقولی در آن

^{۳۷} ماده ۱۴ مقررات متحدالشکل اعتبارات اسنادی (UCP600)

^{۳۸} کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، پیشین، ص ۲۱۸.

^{۳۹} جعفری لنگرودی (۱۳۸۷)، پیشین، ص ۲۳۴.

^{۴۰} امامی (۱۳۷۱)، پیشین، ص ۱۸۷.

^{۴۱} اخلاقی (۱۳۷۰)، پیشین، ص ۶۳.

^{۴۲} مسعودی (۱۳۹۱)، پیشین، ص ۱۳۴.

^{۴۳} کاشانی (۱۳۷۴-۱۳۷۵)، پیشین، ص ۴۵.

^{۴۴} بنا نیاسری (۱۳۸۹)، پیشین، ص ۲۷۶.

^{۴۵} کاتوزیان (۱۳۹۲)، پیشین، ص ۲۳۱.

^{۴۶} شهبازی نیا (۱۳۹۱-۱۳۹۲)، پیشین، ص ۱۶۳.

وجود نداشته باشد.^{۴۷} این رویکرد سختگیرانه در پذیرش استثنای تقلب، نشان‌دهنده تعهد نظام‌های حقوقی به حفظ استقلال و کارایی اعتبارات اسنادی است.

مطالعه تطبیقی در نظام‌های حقوقی مختلف رویکرد نظام کامن لا به رابطه بانک و ذینفع

در نظام حقوقی کامن لا، به ویژه در انگلستان و ایالات متحده، اصل استقلال اعتبارات اسنادی به صورت بسیار قوی تری نسبت به بسیاری از نظام‌های حقوقی دیگر مورد پذیرش قرار گرفته است. دادگاه‌های این کشورها به طور معمول از مداخله در روابط بانک و ذینفع خودداری کرده و تنها در موارد تقلب آشکار حاضر به صدور دستور موقت جلوگیری از پرداخت می‌شوند.

در حقوق انگلستان، رویه قضایی به شدت از اصل استقلال حمایت می‌کند و دادگاه‌ها به ندرت در فرآیند پرداخت اعتبارات اسنادی مداخله می‌نمایند. در ایالات متحده نیز اگرچه رویه قضایی گاهی انعطاف‌پذیرتر است، اما همچنان اصل استقلال به عنوان قاعده‌ای اساسی مورد پذیرش قرار دارد.

رویکرد نظام حقوقی ایران به رابطه بانک و ذینفع

در حقوق ایران اگرچه مقررات مدون و خاصی در زمینه اعتبارات اسنادی وجود ندارد، اما رویه قضایی و دکتترین حقوقی، اصول حاکم بر این نهاد را عموماً پذیرفته‌اند. با این حال، به دلیل عدم تصریح قانونی، در مواردی شاهد تصمیم‌های متفاوت دادگاه‌ها هستیم که گاهی با اصول بین‌المللی اعتبارات اسنادی در تعارض قرار می‌گیرد. عدم وجود قانون خاص در زمینه اعتبارات اسنادی در ایران، گاهی منجر به بروز مشکلاتی در عمل می‌شود. برای مثال، برخی دادگاه‌ها ممکن است بر اساس قواعد عمومی قراردادها به پرونده‌ها رسیدگی کنند که این امر می‌تواند با اصل استقلال اعتبارات اسنادی در تعارض باشد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان داد که رابطه بانک گشاینده و ذینفع در اعتبارات اسنادی، رابطه‌ای مستقل، قراردادی و تابع اصول خاص است. اصل استقلال و اصل انطباق دقیق به عنوان دو رکن اصلی، چارچوب این رابطه را تشکیل می‌دهند. ماهیت قراردادی این رابطه با تئوری ایجاب و قبول بهتر تبیین می‌شود و دکتترین تقلب به عنوان استثنایی محدود بر اصل استقلال پذیرفته شده است.

رابطه بانک و ذینفع، رابطه‌ای مبتنی بر اعتماد متقابل و تخصص است. بانک به تخصص ذینفع در تهیه اسناد کاملاً منطبق اعتماد می‌کند و ذینفع نیز به تعهد قطعی بانک در پرداخت وجه در صورت ارائه اسناد مطابق اطمینان دارد. □ □ این رابطه متقابل، اساس کارایی اعتبارات اسنادی در تجارت بین‌الملل را تشکیل می‌دهد.

پیشنهادات کاربردی

۱. تصویب قانون جامع اعتبارات اسنادی در ایران با الهام از مقررات بین‌المللی
۲. آموزش تخصصی قضات و حقوقدانان در زمینه اصول و مقررات حاکم بر اعتبارات اسنادی
۳. ایجاد رویه قضایی یکنواخت در پرونده‌های مربوط به اعتبارات اسنادی
۴. به کارگیری داوری تخصصی برای حل و فصل اختلافات ناشی از اعتبارات اسنادی

^{۴۷} کاتوزیان (۱۳۹۲)، پیشین، ص ۲۳۱.

۵. توسعه فرهنگ استفاده صحیح از اعتبارات اسنادی در بین بازرگانان ایرانی
۶. ایجاد مرکز تخصصی مطالعات اعتبارات اسنادی در ایران

منابع و مآخذ

۱. کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، قواعد عمومی قراردادها، جلد اول، چاپ یازدهم، شرکت سهامی انتشار، تهران.
۲. شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۹۱-۱۳۹۲)، جزوه حقوق تجارت بین الملل، دانشگاه تربیت مدرس.
۳. محبی، محسن (۱۳۷۵)، ضمانت نامه بانکی در رویه دیوان داوری ایران-ایالات متحده آمریکا، مجله حقوقی بین المللی، شماره ۱۲.
۴. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۷)، ترمینولوژی حقوق، چاپ بیستم، کتابخانه گنج دانش، تهران.
۵. امامی، حسن (۱۳۷۱)، حقوق مدنی، جلد یک، کتابفروشی اسلامی، تهران.
۶. اخلاقی، بهروز (۱۳۷۰)، بحثی پیرامون اعتبارات اسنادی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۱.
۷. مسعودی، علیرضا (۱۳۹۱)، ضمانت نامه‌های بانکی در حقوق ایران و تجارت بین الملل، انتشارات شهر دانش، تهران.
۸. کاشانی، محمود (۱۳۷۴-۱۳۷۵)، ضمانت نامه بانکی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۲ و ۱۷.
۹. بنا نیاسری، ماشاءالله (۱۳۸۹)، جنبه های حقوقی اعتبارات اسنادی بین المللی، رساله دکتری، دانشکده حقوق، دانشگاه بهشتی.

Analysis of the Legal Relationship Between the Issuing Bank and the Beneficiary in the Governing Regime of Documentary Credits

Mohammad Hassan Sheykhyani^{*1}

Abstract

Documentary credits, as one of the vital instruments in international trade, play an undeniable role in facilitating transactions and creating security for the transacting parties. At the heart of this complex mechanism lies the issuing bank, which, by issuing an independent undertaking, provides a reliable payment platform. This research analyzes the nature, manner, and scope of the legal interaction between the issuing bank and the beneficiary of the credit. The central question is how the fundamental principles governing documentary credits, particularly the principle of independence and the principle of strict documentary compliance, shape the framework of this bilateral relationship and impact the rights and obligations of each of these two parties. The findings of this research indicate that the relationship between the bank and the beneficiary is contractual in nature and, governed by these principles, the bank's payment obligation is solely contingent upon the presentation of documents conforming to the credit terms, irrespective of any disputes in the underlying contract. Furthermore, these principles, on one hand, guarantee the beneficiary's right to claim payment upon presenting complying documents and, on the other hand, obligate the bank to act solely based on the face of the documents. This study has been conducted using a descriptive-analytical method and relies on library resources.

Keywords

Documentary Credits, Issuing Bank, Beneficiary, Principle of Independence, Principle of Strict Compliance, Legal Interaction.

1. Ph.D. in Public International Law, Faculty of Law, University of Tehran, Tehran, Iran. (mh.sheykhyani.ut.ac.ir)